

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยและพัฒนาการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี สำหรับพระนวกภูมิของคณะสงฆ์อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเอกสารแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. บริบทของสำนักศาสนศึกษาวัดสมุหประดิษฐาราม
2. ประวัติความเป็นมาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม)
3. การเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทของสำนักศาสนศึกษาวัดสมุหประดิษฐาราม

1. ประวัติวัดสมุหประดิษฐาราม

วัดสมุหประดิษฐ์ เรียกชื่อเต็มว่า วัดสมุหประดิษฐาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่เลขที่ 2 ถนนพิชัยณรงค์สงคราม หมู่ที่ 7 ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 15 ไร่ 3 งาน 33 ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ 7739 ตั้งวัดเมื่อประมาณ พุทธศักราช 2400 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ประมาณ พุทธศักราช 2400 มีอาณาเขตอุปัจารดังนี้

ทิศเหนือ มีอาณาเขตจรดแม่น้ำป่าสัก

ทิศใต้ มีอาณาเขตจรดโรงเรียนวัดสมุหประดิษฐ์ (วันครู 2501)

ทิศตะวันออก มีอาณาเขตจรดคลองเขตวัดติดต่อกับโรงงานสุราสระบุรี

ทิศตะวันตก มีอาณาเขตจรดถนนพิชัยณรงค์สงคราม

ผู้สร้างวัดสมุหประดิษฐาราม คือ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ มหินทรมหากัลยาณมิตร ที่สมุหนายกนามเดิมว่า (โต) เป็นบุตรหลวงพิชัยวาริ ชื่อ มั่น แซ่อึ้ง เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระยาพิชัยวาริ ในรัชกาลที่ 2 เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ เลื่อนเป็นพระยาพิชัยวาริแล้ว ต่อมาเป็นพระยาราชสุภาวดีและโปรดฯ ให้ว่าที่สมุหนายก ในรัชกาลที่ 3 ครั้นรัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้เป็นเจ้าพระยาที่สมุหนายก เจ้าพระยานิกรบดินทร์มหินทรมหากัลยาณมิตร ได้สร้างวัดนี้ขึ้นเมื่อรัชกาลที่ 3 เพื่ออุทิศให้มารดาของท่านเล่ากันว่า เดิมสร้างเสนาสนะขึ้น 2 หมู่ คือ หมู่หนึ่ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกห่างจากกำแพงแก้วประมาณ 10 วาเศษ สำหรับเป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาส มีกุฏิ 4 หลัง หอสวดมนต์ 1 หลัง และอีกหมู่หนึ่ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากกำแพงแก้วประมาณ 1 เส้นเศษ มีกุฏิ 7

หลัง ชนิด 2 ห้อง 6 หลัง 3 ห้อง 1 หลัง แต่ได้ยุบคณะเหนือมารวมกับคณะใต้เสีย เมื่อยุคพระครูพุทธฉายาภิบาล (มี) ปกครองวัด เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วจึงได้น้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง แต่จะเป็นในรัชกาลไหนไม่แน่เพราะปรากฏว่า ท่านเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ได้เป็นที่สมุหนายกอยู่ถึง 2 รัชกาลคาบเกี่ยวกัน คือ ตอนปลายรัชกาลที่ 3 และต้นรัชกาลที่ 4 สันนิษฐานว่าคงจะได้ถวายในรัชกาลที่ 4 เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้ว ครั้นถวายเป็นพระอารามหลวงแล้ว จึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานนามว่าวัดสมุหประดิษฐาราม (กฐินมหาตไทย, 2549, หน้า 11-15)

2. การปกครองวัดสมุหประดิษฐาราม

การบริหารการปกครองวัดสมุหประดิษฐาราม เคยเป็นที่ตั้งสำนักงานของเจ้าคณะเมืองสระบุรีของคณะสงฆ์ (ปัจจุบันเรียกว่าเจ้าคณะจังหวัด) ปรากฏหลักฐานตั้งแต่รัชกาลที่ 4 การบริหารในวัดวาอารามเขตปกครองให้มีความมั่นคงดำรงสืบไปตามแบบอย่าง แบบแผนแบบฉบับและนโยบายของวัด คือ สนับสนุนการศึกษาพัฒนาบุคคล ปฏิบัติตนตามกิจประดุจผู้สั่งการ ถอดถอนพาลชน สงเคราะห์คนสุจริต

การปกครองคณะสงฆ์วัดสมุหประดิษฐาราม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตามที่ปรากฏหลักฐานเจ้าอาวาสวัดสมุหประดิษฐารามนี้เท่าที่สามารถสืบทราบได้ เริ่มตั้งแต่สร้างวัดจนถึงปัจจุบัน คือ

2.1 พระครูพุทธฉายาภิบาล (ทอง) ภูมิลำเนาไม่ปรากฏ ย้ายมาจากวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครองวัดอยู่ที่ปีหาทรบไม่ มรณภาพที่วัดนี้

2.2 พระครูพุทธฉายาภิบาล (มี) ภูมิลำเนาอยู่บ้านกุด ตำบลดาวเรือง อำเภอปากเพรียว จังหวัดสระบุรี เดิมเป็นพระปลัดฐานาของพระครูพุทธฉายาภิบาล (ทอง) อยู่วัดป่าสัก จังหวัดสระบุรี เมื่อพระครูพุทธฉายาภิบาล (ทอง) มรณภาพแล้ว ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธฉายาภิบาล ย้ายมาครองวัดอยู่นานเท่าไรไม่ปรากฏ ถึงมรณภาพเมื่อพุทธศักราช 2438

2.3 พระครูพุทธฉายาภิบาล (ชา) ภูมิลำเนาอยู่จังหวัดหล่มสักดี เมื่ออุปสมบทแล้วมาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักวัดมหาธาตุฯ จังหวัดพระนคร สอบไล่ได้เป็นเปรียญ 3 ประโยค ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธฉายาภิบาลแล้วย้ายมา เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้เมื่อพุทธศักราช 2439 ถึงพุทธศักราช 2450 ครองวัดอยู่ 11 ปี ก็จึงขอ พระบรมราชานุญาตลาสิกขา

2.4 พระครูพุทธฉายาภิบาล (ศรี) เป็นเจ้าอาวาส พุทธศักราช 2450 ถึงพุทธศักราช 2457 ครองวัดอยู่ 7 ปี แล้วขอพระบรมราชานุญาตลาสิกขา

2.5 พระศีลวิสุทธิดิลก (โต ชุ่มบญโญ) เจ้าอาวาสวัดสมุหประดิษฐาราม และเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี เป็นเจ้าอาวาส พุทธศักราช 2457 ถึงพุทธศักราช 2493 ครองอยู่ 35 ปี

2.6 พระครูสุประดิษฐ์สีลคุณ (สี อินฺทโชโต) เป็นเจ้าอาวาส พุทธศักราช 2494 ถึง พุทธศักราช 2514

2.7 พระสมณวัตรวิมล (คำ มากโช) เจ้าอาวาสวัดสมุหประดิษฐาราม และรองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี เป็นเจ้าอาวาส พุทธศักราช 2514 ถึงพุทธศักราช 2528

2.8 พระครูโกศลวิหារกิจ(สุวรรณ กุศลจิตโต) เจ้าคณะอำเภอเสนาให้ เป็นเจ้าอาวาส พุทธศักราช 2529 ถึง พุทธศักราช 2543

2.9 พระครูโสภณปริยัติกิจ (ปิ่น ปิยธมโม เปรียญธรรม 6 ประโยค) เป็นเจ้าอาวาส พุทธศักราช 2544 ถึงปัจจุบัน (กฐินมหาดไทย, 2549, หน้า 41-46)

3. ด้านการศึกษาวัดสมุหประดิษฐาราม

การศึกษาในสมัยที่พระศีลวิสุทธิดิลก (โต) เป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ระหว่าง พุทธศักราช 2457-2492 ท่านได้จัดการศึกษาให้แก่พระสงฆ์สามเณรหลายสาขาวิชา เช่น สอนวิชาการเทศน์ โดยมีท่านพระครูสังฆวิจิตร (ดำ) เป็นครูสอนวิชาการช่างทั้งช่างไม้ ช่างปูน ช่างซ่อมนาฬิกาด้วยท่านเห็นว่าผู้บวชถ้าอยู่ในสมณะเพศต่อไปก็จะมีความรู้ความชำนาญการช่างดูแลการก่อสร้างวัดได้ หากลาสิกขาออกไปก็จะนำไปประกอบอาชีพได้

การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งนักธรรมและบาลี พุทธศักราช 2458 เปิดสอนนักธรรม โดยมีพระอาจารย์หลอยและพุทธศักราช 2459 พระศีลวิสุทธิดิลก(โต) ได้เรียกพระสี (ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูสุประดิษฐ์สีลคุณ พุทธศักราช 2482) วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร มาเป็นครูสอนนักธรรมต่อมาเมื่อมีนักธรรมสอบไล่ได้เป็นนักธรรมชั้นแล้วได้พยายามส่งครูไปสอนตามอำเภอต่างๆ ทั้งชั้นตรี โท และเอก จนแพร่หลายทั่วทั้งจังหวัดและได้จัดตั้งโรงครัวเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรขึ้นในวัดโดยทุนส่วนตัวให้ได้อาศัยศึกษาเล่าเรียนโดยสะดวกตลอดมาเอาในใส่ดูแลพระสงฆ์สามเณรทั้งนี้เมื่อเห็นว่าใครสมควรพอจะส่งไปเรียนกรุงเทพฯ ได้ก็ส่งไปเรียนเป็นคราวๆ ไปและพุทธศักราช 2477 ได้จัดตั้งการศึกษาภาษาบาลีขึ้นโดยขอพระมหามณี สุขใจ (เป็นครูสอนบาลีรูปแรก คือ ปฐมาจารย์พระบาลี ในสำนักเรียนวัดสมุหประดิษฐาราม เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พุทธศักราช 2490 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระสุธีคณาจารย์, พุทธศักราช 2496 ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะจังหวัดสระบุรี และได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์สูงสุดที่พระธรรมรัตนกร) กับพระมหาแดง จากสำนักวัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร มาสอนจึงได้มีเปรียญเกิดขึ้นในจังหวัดนี้เป็นลำดับมา

การจัดการเรียนการสอนที่สำนักศาสนศึกษาวัดสมุหประดิษฐารามนั้น มีการศึกษาได้ปรากฏหลักฐานชัดเจนตามลำดับดังนี้

3.1 โรงเรียนประชาบาล จัดศาลาโรงธรรมภายในวัดเป็นโรงเรียน ชื่อว่า โรงเรียนประถมศึกษาศมฺุหประดิษฐ์ (โรงเรียนประถมศึกษาหลังแรกของจังหวัดสระบุรี) เปิดสอนเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 126 (พุทธศักราช 2451)

3.2 โรงเรียนปริยัติธรรมแผนกธรรม เปิดสอนตั้งแต่ พุทธศักราช 2458

3.3 โรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี เปิดสอนตั้งแต่ พุทธศักราช 2477

3.4 สอนธรรมศึกษาวันเสาร์-อาทิตย์ เปิดสอนตั้งแต่ พุทธศักราช 2540

สภาพปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรม (แผนกบาลีและแผนกธรรม) สำนักศาสนศึกษาวัดสมุทประดิษฐาราม ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี มีพระสงฆ์และสามเณร นักเรียนบาลีและนักเรียนนักธรรมที่ศึกษาเรียนภายในสังกัดวัดสมุทประดิษฐาราม รวมจำนวนทั้งสิ้น 50 รูป ส่วนนักเรียนธรรมศึกษา รวมจำนวนทั้งสิ้น 718 คน ส่วนในเขตพื้นที่บริหารกิจการคณะสงฆ์อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ที่เดินทางมาเรียน ณ สำนักศาสนศึกษาวัดสมุทประดิษฐาราม ประจำปีการศึกษา 2552 มีพระสงฆ์และสามเณรชั้นนวกภูมิที่เรียนหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี จำนวน 52 รูป นักธรรมชั้นโท จำนวน 20 รูป

ประวัติความเป็นมาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม)

การกำเนิดนักธรรมจากการจัดการศึกษาภาษาบาลีและการศึกษาหนังสือไทยขึ้นในมหามกุฏราชวิทยาลัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ได้ทรงประกาศว่าผู้มีความรู้ภาษาไทยดี ย่อมแปลและเข้าใจภาษาบาลีได้ดีด้วยจึงได้จัดกาสอนหนังสือไทยและความรู้อื่นอันเนื่องกันขึ้นในโรงเรียนของมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อจูงเข้าเรียนภาษาบาลีปรากฏว่าผู้เรียนเข้าใจคำสอนพระพุทธศาสนาขึ้นจึงได้ทรงจัดเป็นหลักสูตรสำหรับศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาไทยขึ้นเรียกว่า “นักธรรม” ต่อมาได้เป็นที่นิยมศึกษาในวัดทั่วไป จึงได้เปิดเป็นประโยคนักธรรมสอบในสนามหลวงและในสนามต่างจังหวัด แบ่งเป็น 3 ชั้น คือนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของพระสงฆ์และสามเณรทั่วไปมาจนกระทั่งทุกวันนี้

1. ประวัติความเป็นมาคำว่า “นักธรรม”

การศึกษาของสงฆ์และสามเณรในประเทศไทยแต่โบราณมา คือ การศึกษาภาษาบาลีที่เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาบาลีเพื่อให้รู้ภาษาบาลีสามารถอ่านพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้โดยสะดวกเพราะคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทตั้งที่นับถืออยู่ในประเทศไทยนั้นล้วนจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี ฉะนั้นผู้ที่ประสงค์จะรู้พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แตกฉานจึงจำต้องศึกษาภาษาบาลีให้รู้แตกฉานซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากไม่น้อยสำหรับสงฆ์สามเณรทั่วไป ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลีจึงพลอยไม่ค้อยรู้เรื่องคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแจ่มชัดตามไปด้วยทั้งเป็นเหตุให้สงฆ์สามเณรทั่วไปไม่ค่อยเอาใจใส่ที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วยเพราะเรียนยากรู้ยาก

ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสแต่ครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นทรงพระปริวิตกถึงความเป็นไปของสงฆ์สามเณรดังกล่าวมาข้างต้นจึง

ได้ทรงพระดำริหาทางจัดการเล่าเรียนเพื่อให้สงฆ์สามเณรได้เรียนรู้พระธรรมวินัยได้สะดวกแล้ว กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยได้ทรงริเริ่มสอนพระธรรมวินัยแก่สงฆ์สามเณรบวชใหม่เป็นภาษาไทยขึ้นที่ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ ดังที่ทรงอธิบายไว้ใน ตำนานวัดบวรนิเวศวิหารว่า “แต่ก่อนมาสงฆ์บวชได้ก็พระรชาก็ตามไม่สนใจแล้วไม่รู้ธรรมวินัย เลย นอกจากที่เคยปฏิบัติ จึงจัดสอนสงฆ์สามเณรบวชใหม่ในเรียนธรรมวินัยในภาษาไทยเป็นการส่วนตัวในหน้าที่แห่งอุปัชฌายาจารย์ก่อน ต่อมาปลูกความนิยมออกไปถึงสงฆ์และสามเณร เก่าด้วย จนถึงจัดเป็นการเรียนเป็นพื้นวัดขึ้นได้ และมีวัดธรรมยุตอื่นทำตามแพร่หลายออกไป” นี้ คือจุดเริ่มต้นของการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบใหม่ที่เรียกว่า “นักธรรม” ในเวลาต่อมาหรือเรียกอย่างเป็นทางการว่า พระปริยัติธรรมแผนกธรรมคู่กับพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นหลักสูตร การศึกษาของพระสงฆ์ไทยมาแต่โบราณสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ ทรงเริ่มการสอนธรรมวินัยในภาษาไทยแก่สงฆ์สามเณรบวชใหม่ดังกล่าวมาข้างต้นขึ้นเมื่อใดไม่ ปรากฏหลักฐาน ทรงกล่าวไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหารแต่เพียงว่าการสอนธรรมวินัยใน ภาษาไทยแก่สงฆ์สามเณรบวชใหม่ดังกล่าวเป็นการที่ได้ทรงจัดขึ้นเมื่อทรงครองวัดบวรนิเวศ วิหาร สืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ นับแต่พุทธศักราช 2435 เป็นต้นมา จึงสันนิษฐานว่าคงทรงริเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารใน สถานที่ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ซึ่งจะต้องให้การอบรมสั่งสอนสังฆวิฑาภิบาลสงฆ์และสามเณรที่อยู่ใน ความปกครองลักษณะการสอนธรรมวินัยในภาษาไทยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงสอนสงฆ์สามเณรบวช ใหม่ นั้นทรงสอนอย่างไรสังเกตจากสำเนาพระโอวาทที่ประทานแก่นวกสงฆ์ ปีพุทธศักราช 2457 ที่พระยาศรีปัญญา (ทวน ธรรมมาชีวะ) ซึ่งเป็นพระนวกะในปีนั้นได้จดบันทึกไว้เป็นรายวันตามที่ ทรงสอนปรากฏว่าเนื้อหาของพระโอวาทประกอบด้วยอธิบายเรื่องธรรม เรื่องพระพุทธรูปประวัติ และเรื่องวินัย โดยทรงสอนไปตามลำดับ

2. หลักสูตรพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม)

หลักสูตรพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม) ที่คณะสงฆ์ในประเทศไทยใช้ในการศึกษา เล่าเรียนเพื่อวัดระดับความรู้แบ่งออกเป็น 3 ระดับชั้น 1) หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี 2) หลักสูตร นักธรรมชั้นโท และ 3) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก

2.1 หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี การศึกษาในชั้นนี้ต้องเรียนหลักสูตรวิชาเรียงความ แก่กระทูธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต ธรรมวิภาค ใช้หนังสือนวโกวาท ตำนาน (พุทธ ประวัติน) ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิของสมเด็จพระสังฆราช (สา) วินัย บัญญัติ ใช้หนังสือนวโกวาท

2.2 หลักสูตรนักธรรมชั้นโท การศึกษาในชั้นนี้ต้องเรียนหลักสูตรวิชาเรียงความ แก่กระทูธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต ธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 2 ตำนาน อนุพุทธประวัติ ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติเฉพาะประวัติ พระสาวก หนังสือสังคิติกถาและ หนังสือปฐมสมโพธิ วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 1-2

2.3 หลักสูตรนักธรรมชั้นเอกการศึกษาในชั้นนี้ต้องเรียนหลักสูตรวิชาเรียงความ แก้กะพุทธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิตและหนังสือธรรมอื่นๆ มีมงคลวิเสศกถาเป็นต้น ธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ หนังสือสมถกรรมฐานหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร และคิริมานนทสูตรแปล ตำนานพุทธชาดพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิ หนังสือพุทธชาดพุทธประวัติ หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือสังคีติกถา วินัยบัญญัติใช้หนังสือ วินัยมุข

ต่อมา เมื่อปีพุทธศักราช 2475 มีการปรับปรุงในส่วนของวิชาเรียงความแก้กระทู้ ธรรมอีกครั้งหนึ่ง คือสำหรับนักธรรมชั้นโท กำหนดหัวข้อธรรมที่ต่างกัน 2 ข้อ ให้นักเรียนแต่ง เป็นทำนองเทศน์เชื่อมความ 2 ข้อนั้นให้ต่อเนื่องกันสนิท และให้ชักภาคิตในที่อื่นมาอ้าง 2 แห่ง อย่าให้ซ้ำกันสำหรับนักธรรมชั้นเอก กำหนดหัวข้อธรรมต่างกัน 3 ข้อ ให้นักเรียนแต่งเป็น ทำนองเทศน์ เชื่อมความ 3 ข้อนั้น ให้ต่อเนื่องกันสนิท และชักภาคิตในที่อื่นมาอ้าง 3 แห่ง อย่าให้ซ้ำกันและในศกเดียวกันนี้ ได้เพิ่มเติมหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก คือ ให้สอบพระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 อีกส่วนหนึ่งและถือว่าเป็นวิชาสำคัญ ถ้าสอบวิชานี้ตกวิชา อื่นในชั้นเป็นอันตกไปด้วยกันหลักสูตรนักธรรมชั้นโทและชั้นเอกที่ปรับปรุงใหม่ดังกล่าวนี้เริ่มใช้ แต่ พุทธศักราช 2475 เป็นต้นไป ดังที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2539, หน้า 59) ศึกษาวิจัยเรื่องสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พบปัญหาการศึกษา ของพระสงฆ์ไทยว่า 1) การบริหารและดำเนินงานการศึกษาเป็นเรื่องของทางวัดและสำนักเรียน และท้องถิ่นนั้นๆ ไม่มีการกระจายทรัพยากรให้ทั่วถึงและคณะสงฆ์เน้นการศึกษาในแนวตั้ง คือ การสอบผ่านชั้นการศึกษาระดับสูง ไม่สนใจปัญหาที่ว่าสงฆ์สามเณร ได้รับการศึกษาทั่วถึง หรือไม่ 2) ไม่มีหลักสูตรระยะสั้นหรือหลักสูตรเฉพาะกิจที่จะนำไปใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะ หลักสูตรที่สนองต่อการบวชระยะสั้นวัยพื้นฐานการศึกษาประสบการณ์และอื่นๆ ที่ต้องศึกษา หลักสูตรเดียวกันทั้งหมด จึงเป็นการยากที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมได้ผลดี 3) คณะสงฆ์ขาด หลักเกณฑ์มาตรฐานกลางในการรับครู อาจารย์ทำให้การเรียนการสอนไม่ได้ผล 4) สงฆ์และ สามเณรลาสิกขาในระหว่างการศึกษาทำให้เกิดความสูญเปล่าทางการศึกษา 5) การศึกษาปริยัติ ธรรมยังไม่แพร่หลาย โดยเฉพาะวัดในส่วนภูมิภาคทำให้ขาดแคลนสงฆ์สามเณรที่มีความรู้ทาง พระปริยัติธรรมที่จะเป็นผู้นำที่ดีทางศาสนา

ดังนั้น การศึกษานักธรรมอันเป็นการศึกษาพระพุทธานุศาสนนาหรือธรรมวินัยใน ภาษาไทยซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริตั้งขึ้นเมื่อ พุทธศักราช 2455 นั้นได้พัฒนามาโดยลำดับทั้งในด้านหลักสูตรการเรียนและการสอนเพื่อให้ สงฆ์และสามเณรมีความรู้ในธรรมวินัยตลอดถึงความจำเป็นมาของพระพุทธานุศาสนนาอย่างทั่วถึงพอ แก่การที่จะเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพสามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดีการศึกษานักธรรม ได้เป็นที่นิยมนับถือของคณะสงฆ์และได้รับการจัดให้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของสงฆ์และ สามเณรในประเทศไทยควบคู่ไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนับแต่เริ่มต้นมาจน

บัดนี้การศึกษานักธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงตั้งขึ้นนี้จึงนับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการพระศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างมาก นอกจากนี้การศึกษานักธรรมยังได้แก่ประโยชน์ไปยังพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสด้วยดังที่ฆราวาสจำนวนมากก็สนใจศึกษาและสอบธรรมศึกษากันเป็นจำนวนมากตลอดมาดังที่กล่าวแล้วการที่พุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมวินัย นับว่ามีประโยชน์ต่อการที่จะช่วยส่งเสริมและดำรงรักษาพระศาสนาให้เจริญมั่นคงได้ทางหนึ่ง (แม่กองธรรมสนามหลวง, 2546, หน้า 7-10)

3. วิธีการตรวจในสนามหลวง

เจริญ ญาณวราเถร ได้กำหนดวิธีการตรวจในสนามหลวง คือ กฎเกณฑ์การตรวจธรรมสนามหลวงและการให้คะแนน แม่กองธรรมสนามหลวงได้กำหนดระเบียบวิธีการตรวจให้คะแนนไว้ดังนี้ (2546, หน้า 17-21)

ขอประกาศแก่กรรมการทั้งหลายทราบทั่วกันการตรวจประโยคธรรมและธรรมศึกษาของสนามหลวงความประสงค์เพื่อทราบความรู้ของนักเรียนตามความเป็นจริงเป็นทางให้ผู้ศึกษาเจริญในวิทยาคุณและจริยสมบัติสืบอายุพระพุทธศาสนาต่อไป ปัญหาที่ออกสอบสนามหลวงแผนกธรรมได้รวบรวมขึ้นจากข้อสอบของพระกรรมการหลายรูปมีกรรมการตรวจพิเศษคัดเลือกขึ้นหนึ่งตามความจำเป็นความเข้าใจบ้างความคิดบ้างการตรวจต้องถือแนวนี้เป็นเกณฑ์ตรวจคำถามที่ถามความจำต้องตอบให้ตรงตามแบบและอาจเหมือนกันได้หมดทุกคนที่ถามความเข้าใจ ในทางที่ถูกมีได้อย่างเดียว แต่โวหารอาจต่างกัน ที่ถามความคิดเหตุผลย่อมมิได้คนละอย่างตามความคิดของแต่ละคนนี้เป็นประมาณในการตอบ คำเฉลยนั้นเป็นเพียงแนวทางให้กรรมการได้ถือเป็นเกณฑ์ในการตรวจได้สะดวกเป็นเพียงมติหนึ่งที่สำคัญหลักเป็นสำคัญ จะเกณฑ์ให้นักเรียนตอบตรงกันทุกข้อคงเป็นไปไม่ได้ เว้นไว้แต่ใจความสำคัญเท่านั้น ส่วนข้อสอบของธรรมศึกษาทุกชั้น เว้นเรียงความกระตุ้ธรรมปัญหาที่ออกสอบเป็นแบบปรนัยคือ เลือกคำตอบที่บอกมาแล้วในแต่ละข้อ แต่ต้องเป็นคำตอบที่ถูกต้องที่สุดในแต่ละข้อซึ่งมีที่ถูกที่สุดเพียงข้อละคำตอบเดียว นักเรียนจะต้องเลือกตอบข้อที่ถูกเท่านั้น เลือกตอบผิดเป็นไม่ได้คะแนน เป็นการถามทั้งความรู้ ความเข้าใจ ความจำและความคิดไปในตัวด้วย การตรวจก็เพื่อจะรู้ว่านักเรียนมีความรู้หลักธรรมวินัยควรแก่การดำรงพระศาสนาหรือไม่ควรได้เป็นได้ควรตกเป็นตกอย่างนี้เป็นทางเจริญวิทยาคุณของผู้ศึกษาต่อไป

ดังนั้น ผู้ตรวจพึงตั้งใจอยู่ในมัชฌิมัตตูปะกขาว่างตนเป็นกลางถือความจริงเป็นหลัก ถูกว่าตามถูกผิดว่าตามผิดไม่ควรถืออคติอันทำให้เสียความเที่ยงธรรมมุ่งทำกิจพระศาสนา สงเคราะห์กุลบุตรให้ได้ความเสมอภาคทั่วหน้ากันท่านทั้งหลายได้รับอาราธนามาให้เป็นกรรมการนั้น คือเป็นผู้ที่สนามหลวงเห็นว่าทรงคุณธรรมควรแก่ฐานะสมควรจะยกย่องให้เป็นผู้ตรวจความรู้ของนักเรียนได้ขอท่านจงเคารพต่อความเป็นธรรม เพื่อความเสมอภาคแก่นักเรียนทั้งหลาย ถ้าคณะกรรมการกองใดหรือผู้ใดมีมติไม่ลงกันหรือขัดข้องกันอย่างไร หากตกลงกันไม่ได้ ให้หารือประธานในที่นั้น ให้ท่านชี้ขาดและพึงปฏิบัติตามโดยธรรม

อึ่งนักเรียนบางคนบางสำนักอยากได้จนเกินพอดีถึงกับทำผิดระเบียบของสนามหลวง ลืมคิดถึงตนว่า เรียนธรรมสอบธรรมเป็นนักธรรมขอให้กรรมการทั้งหลายช่วยสอดส่องตรวจตรากำกับไปด้วยลักษณะของใบตอบที่ส่งทุจริตดังนี้

3.1 ฉบับเดียวกันลายมือไม่เหมือนกันหรือวันต้นอย่างหนึ่งวันหลังอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นคนละคนเหล่านี้แปลว่าผู้อื่นทำให้

3.2 คำตอบที่ต้องเรียงคำพูดมากๆ เหมือนกับฉบับอื่นอันส่งว่าไม่ใช่ความจำ ความรู้อันเป็นสำนวนตนนี้แปลว่าผู้อื่นตอบหรือให้คนอื่นดูของตน

3.3 ตอบโดยทำนองอย่างเขียนคำบอกเหมือนกันจริงๆ เช่น ผิดเหมือนกัน ถูกเหมือนกันแก่เหมือนกันชี้ตง่าเหมือนกันตักข้อความเหมือนกันนี้แสดงว่ามีผู้บอกให้ตอบ

3.4 ถ้าเห็นว่าทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่งจงลงเลขศูนย์นำเสนอประธานกรรมการเก็บรวบรวมไว้กับใบตอบคนเดียวกันเพื่อเป็นหลักฐาน

4. ระเบียบการตรวจประโยคธรรมสนามหลวง มี 8 ข้อหลัก คือ

4.1 วิธีตรวจนี้เป็นวิธีตรวจให้คะแนน คะแนนเต็มในแต่ละข้อมี 10 คะแนน

4.2 การจะตรวจให้คะแนนเต็มหรือไม่ให้กรรมการพิจารณาเห็นตามสมควรถ้าไม่ถูกเลยให้ลงเลข 0

4.3 ข้อใหญ่ที่มีข้อย่อยให้ลงคะแนนที่ข้อย่อยแต่ละข้อ แล้วรวมคะแนนไว้ที่เลขหัวข้อใหญ่ นั้นๆ เมื่อตรวจข้อย่อยครบในแต่ละข้อย่อยใหญ่ให้รวมคะแนนไว้คราวหนึ่ง แล้วเขียนเลขจำนวนคะแนนที่ได้เฉพาะข้อนั้นๆ ไว้เลขหัวข้อของข้อนั้นๆ

4.4 เมื่อตรวจครบทั้ง 10 ข้อแล้วให้รวมคะแนนทั้งหมด (10 ข้อ) แล้วเขียนไว้ที่มุมขวาด้านบนทุกฉบับ

4.5 ตรวจเสร็จแล้วให้ลงชื่อกำกับไว้มุมซ้ายมือด้านบนทุกฉบับ และฉบับแรกของแต่ละปีกให้ลงชื่อโดยเขียนด้วยบรรจงทุกปีก

4.6 เฉพาะใบตอบของธรรมศึกษาทุกชั้นเว้นกระทู้ ข้อสอบแต่ละวิชา มี 50 ข้อๆ ละ 2 คะแนน ให้ตรวจไปตามใบเฉลยฉบับที่เฉลยไว้ให้ ตรวจแต่ละฉบับแล้ว ให้นำข้อรวมคะแนนและปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ 5

4.7 ในกรณีที่นักเรียนธรรมศึกษาจากบาทลงในช่องคำตอบในข้อเดียวกันหลายคำตอบ ถือว่าข้อนั้นๆ เป็นผิด ไม่ได้คะแนน หากมีรอย ชูต ลบ ชีด ฆ่า ไว้ แต่พอเป็นหลักฐานให้ทราบว่ามีนักเรียนตกลงใจตอบคำตอบในข้อไหนได้ ก็ให้ตรวจไปตามนั้น

4.8 การตรวจให้ใช้กรรมการ 2 รูป เมื่อกรรมการรูปที่ 1 ตรวจเสร็จแล้วให้กรรมการรูปที่ 2 ตรวจซ้ำถ้าเห็นไม่ร่วมกันให้ตกลงแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ถ้าเห็นร่วมกันก็ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขแล้วให้ลงนามกำกับไว้ทุกฉบับ โดยปฏิบัติเช่นเดียวกับกรรมการรูปที่ 1

5. วิธีการให้คะแนน มี 4 ข้อหลัก คือ

5.1 การให้คะแนนนักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้น มีหลักเกณฑ์ดังนี้

5.1.1 สำหรับประโยชน์นักธรรมทุกชั้นให้ถือ 400 คะแนน เป็นเกณฑ์ วิชาทุกวิชาให้คะแนนเต็ม 100 คะแนน เมื่อรวมคะแนนของทั้ง 4 วิชาแล้วต้องได้คะแนนไม่ต่ำกว่า 280 คะแนน ถือว่าสอบได้ ต่ำกว่า 280 คะแนน ถือว่า สอบตก

5.1.2 สำหรับธรรมศึกษาทุกชั้นให้ถือ 400 คะแนนเป็นเกณฑ์ วิชาทุกวิชาคะแนนเต็ม 100 คะแนน เมื่อรวมคะแนนของทั้ง 4 วิชาแล้ว ต้องได้คะแนนไม่ต่ำกว่า 200 คะแนน ถือว่าสอบได้ ต่ำกว่า 200 คะแนนถือว่าสอบตก

5.1.3 นักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้น เมื่อตรวจดูคะแนนของแต่ละวิชาที่ได้แล้ว หากวิชาใดวิชาหนึ่ง ได้คะแนนต่ำกว่า 25 คะแนน แม้จะรวมครบทุกวิชาแล้วได้เกินกว่าเกณฑ์ที่กำหนดก็ตามให้ถือว่าการสอบครั้งนี้เป็นการสอบตกด้วย

5.2 ผู้สอบนักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้นต้องสอบทั้ง 4 วิชา ถ้าขาดสอบวิชาใดวิชาหนึ่ง สนาทมูลวงแผนกธรรมไม่รับพิจารณา ให้อยู่ในเกณฑ์สอบตก

5.3 การตอบสับข้อให้หักคะแนนเสีย 2 คะแนนเช่นเดิม คือแทนที่จะได้ 10 คะแนนเต็ม ก็ให้เพียง 8 คะแนนเท่านั้น หากตอบไม่หมดข้อคงให้คะแนนไม่เต็มข้อเท่ากับการตอบ ถ้าผู้ตรวจเห็นว่าฉบับใดผิดมากไม่ได้แม้แต่คะแนนเดียวก็ให้ลง 0 ไว้ด้วย

5.4 วิชาที่ตอบต้องได้คะแนนทุกวิชา จึงจะยอมรับรวมคะแนนให้ หากเกิดวิชาใดวิชาหนึ่งไม่ได้แม้แต่คะแนนเดียวหรือต่ำกว่า 25 คะแนน ก็ห้ามรวมคะแนนปรับเป็นตกแม้รวมทุกวิชาแล้วจะได้คะแนนสูงถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็ตาม

6. แนวทางตรวจกระทู้ธรรม

สำหรับคณะกรรมการพิจารณาให้คะแนน มี 7 ข้อหลัก คือ

- 6.1 แต่งได้ตามกำหนด
- 6.2 อ้างกระทู้ได้ตามกฎ
- 6.3 เชื่อมกระทู้ได้ดี
- 6.4 อธิบายความสมกับกระทู้ที่ได้ตั้งไว้
- 6.5 ใช้สำนวนสุภาพเรียบร้อย
- 6.6 ใช้ตัวสะกดการันต์ถูกเป็นส่วนใหญ่
- 6.7 สะอาดไม่เปรอะเปื้อน

ขอให้กรรมการสนาทมูลวงแผนกธรรมได้ปฏิบัติให้ชอบด้วยระเบียบเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการสอบทุกประการวิธีตรวจนี้ให้ใช้เฉพาะในการสอบธรรมสนาทมูลวงแผนกธรรม

7. การลงโทษผู้ทุจริต

การลงโทษผู้ทำทุจริตในการสอบธรรมสนาทมูลวงถ้ามีการกระทำทุจริตถือว่าเป็นสิ่งที่น่าละอายเป็นอย่างยิ่งในการสอบธรรม เพราะพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเพื่อให้บุคคลเป็นคนดี มีความละอายต่อการกระทำในสิ่งที่ชั่ว มหาเถรสมาคมซึ่งถือว่าเป็นองค์กรสูงสุดของ

การปกครองคณะสงฆ์ไทยได้ประกาศลงโทษผู้ที่ทุจริตในการสอบธรรมสนามหลวงซึ่งมีการประกาศใช้ตั้งแต่พุทธศักราช 2475 โดยมหาเถรสมาคมในสมัยนั้นและมหาเถรสมาคมในยุคนี้ก็ ยังนำมาใช้เป็นประกาศอยู่ ซึ่งจะได้นำมาแสดงให้เห็นดังข้างล่าง (แม่กองธรรมสนามหลวง, 2546, หน้า 3-4)

8. การประกาศลงโทษผู้ทำทุจริตเวลาสอบความรู้ในสนามหลวง

ในเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2475 มหาเถรสมาคม 13 องค์มีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานประชุม ณ ตำหนักเพ็ชรวัดบวรนิเวศวิหาร ประรณการสอบธรรม-วินัย และบาลีสนามหลวงว่า ก่อนนักเรียนจะสอบเจ้าหน้าที่อ่านประกาศของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ห้ามถามกันบอกกันเป็นต้นเสมอประมาณ 10 ปี แล้วยังมีนักเรียนทำทุจริตในเวลาสอบทุก ๆ ปี ขึ้นคือลวงคำสั่งทำทุจริตผิดมรรยาทของพระเณร ส่อว่าความรู้ที่เล่าเรียนไว้ไม่ให้เกิดผลดี เป็นกิริยาที่เลวทรามเสียหายทั้งตนและพระศาสนา ไม่มีธรรมเป็นเครื่องอบรมพอ มีนิสัยหยาบ ไม่มีหิริ และโอตตปปรกรรม ที่เป็นของละเอียด ไม่เป็นอาชญาพอที่จะปราบปรามได้ เสื่อมศรัทธาเสื่อมใสของมหาชนที่เคารพนับถือ เป็นที่ดูหมิ่นของพาทิรภิกษุ

ต่อมา มหาเถรสมาคมมีความเห็นร่วมกันจึงให้ประกาศว่า 1) ต่อไปนี้นักเรียนใดฝ่าฝืนทำทุจริตในเวลาสอบ ด้วยประการใดๆ สนามหลวง จักลงโทษห้ามไม่ให้นักเรียนนั้นเข้าสอบในสนามหลวงมีกำหนด 5 ปีถ้าพ้นกำหนด 5 ปีแล้ว ทำทุจริตอีกห้ามไม่ให้สอบจนตลอดชีวิต 2) ถ้าเจ้าหน้าที่ทำการเกี่ยวกับการสอบ ผู้ใดทำทุจริต เช่น ช่วยบอกนักเรียนหรือมีเจตนาทำต้นประโยคให้รั่วเป็นต้น จักให้ลงโทษผู้นั้นดังนี้ ถ้าผู้นั้นมีสมณศักดิ์ราชทินนามจักขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถอดจากสมณศักดิ์ ถ้าผู้นั้นเจ้าคณะตั้งจักให้ถอดเสียสมณศักดิ์ จักให้ลงทัณฑ์กรรมตามสมควรแก่โทษและไม่ให้เกี่ยวข้องกับสนามหลวงอีก 3) ถ้าแม่กองหรือกรรมการเห็นประโยคไหนน่ารังเกียจว่าสอบเป็นทุจริต เช่น ดูของผู้อื่นไม่ใช่สอบด้วยความรู้ของตน เป็นต้น ให้เจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่หรือแม่กองตั้งกรรมการขึ้นตามสมควรแล้ววินิจฉัยด้วยความเห็นชอบพร้อมกันหรือตามส่วนข้างมากแล้วจัดทำไปโดยชอบ ประกาศตั้งแต่วันที่ 4 มีนาคม พุทธศักราช 2475 กรมหลวงชินวราวุธวิวัฒน์ เป็นผู้ลงนามคำสั่งประกาศ

การเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม

การเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม เป็นวิชาหนึ่งของหลักสูตร นักธรรมชั้นตรี-โท-เอก ซึ่งกำหนดหลักสูตรตามลำดับของชั้นเรียนนั้นๆ ตามภูมิความรู้ให้สูงขึ้นสำหรับหลักสูตรที่สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (2545, หน้า 12) กล่าวไว้ว่า นักธรรมชั้นตรี วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1 ให้นักเรียนแต่งอธิบายให้สมเหตุสมผล อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย 1 สุภาษิต บอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วยสุภาษิตที่อ้างมานั้นต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อกันเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบตั้งแต่ 2 หน้าขึ้นไปและต้องเว้นบรรทัด

1. ความหมาย

คำว่า เรียงความ หมายถึง การกล่าวพรรณานำเนื้อความหรือความแล้วนำเอาเนื้อความมาต่อเชื่อมกันโดยลำดับหน้าหลัง ให้ผู้อ่านได้รู้เรื่อง

คำว่า แก้ หมายถึง การตอบหรือการเฉลยให้ตรงจุดของคำถามนั้นหรือการเปิดเผยสิ่งที่ปกปิดออกมาให้เห็น

คำว่า เรียงความแก้กระทู้ธรรม หมายถึง ปัญหาธรรมหรือคำถามที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ความสำคัญ

การจะแต่งกระทู้ธรรมให้ได้ดีได้แก่นั้นต้องเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมะเป็นอย่างดีและมีความรู้เกี่ยวกับหลักภาษาไทยหรือบาลีเป็นอย่างดีด้วย นอกจากนั้นก็ต้องขบเนื้อความหรือตีความหมายของธรรมะแต่ละข้อให้แตกวิชานี้จึงเป็นวิชาอธิบายธรรมะ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะการเรียนวิชานี้เป็นการแสดงออกซึ่งทัศนคติของแต่ละบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ โดยทางการเขียนนั้นเป็นการแสดงออกแทนคำพูดและเป็นการสร้างบุคลิกภาพในด้านความเป็นนักพูดนักประพันธ์หรือนักเขียนในโอกาสต่อไป ถ้าหากไม่เรียนรู้ก็ไม่สามารถจะเขียนได้ดี เขียนให้เชื่อมโยงกันไปตามลำดับได้

การเรียนวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมจึงมีประโยชน์ไว้ 6 ประการ คือ

1. เป็นการแสดงออกซึ่งทัศนคติของตน
2. เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้เกี่ยวกับธรรมะ
3. เป็นการแสดงออกซึ่งวาทะและสำนวนของผู้ที่ได้รับการศึกษา
4. เป็นถ่ายทอดวิชาการไปสู่อีกคนหนึ่งให้รู้และเข้าใจตาม
5. เป็นการพัฒนาด้านปัญญาและความรู้ของตนให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ
6. เป็นการสร้างบุคลิกภาพขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะกลายมาเป็นนักพูด นักประพันธ์

หรือนักเขียนและเผยแผ่พุทธศาสนาต่อไป

3. วิธีการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม

ขั้นตอนก่อนลงมือเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมควรปฏิบัติดังนี้

1. ต้องท่องจำพุทธศาสนสุภาษิต พร้อมทั้งที่มาของสุภาษิตบทนั้นด้วย เพื่อนำไปเชื่อมกับพุทธศาสนสุภาษิตสนามหลวง เวลาสอบใช้สุภาษิตเดียว
2. เมื่อท่องจำพุทธศาสนสุภาษิตได้แล้ว ต้องเขียนพุทธศาสนสุภาษิตให้ถูกต้องทั้งคำบาลีและคำแปล
3. นำพุทธศาสนสุภาษิตที่ท่องจำได้แล้วนั้นมาฝึกหัดแต่งขยายเนื้อความและหัดเชื่อมอย่างน้อย 2-3 ครั้ง เพื่อให้เกิดความชำนาญ เมื่อถึงวันสอบก็สามารถนำเอาพุทธศาสนสุภาษิตที่ได้ฝึกแต่งจนชำนาญแล้วไปเชื่อม จะทำให้แต่งได้ง่ายมากขึ้น

ขั้นตอนการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมมี 6 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนการเขียนสุภาสิตสนามหลวง ให้เขียนตรงระดับกึ่งกลางหน้ากระดาษ โดยเฉพาะคำแปลให้เขียนเยื้องจากคำบาลีประมาณ 2-3 ตัวอักษร หรือให้พองาม
2. ขั้นตอนการเขียนอารัมภบท คือ ส่วนมากจะเขียนคำขึ้นต้นว่า (บัดนี้ หรือ ณ บัดนี้) และต้องย่อหน้ากระดาษขึ้นบรรทัดใหม่ 5-6 ตัวอักษร ระยะประมาณ 1 นิ้ว ไม่บรรทัดหรือให้ดูพองาม
3. ขั้นตอนต่อไปเมื่อจบอารัมภบทและเริ่มการอธิบายเนื้อความสุภาสิต ให้ย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่สังเกตการย่อหน้าต้องให้ตรงกับอารัมภบทในขั้นตอนที่ 2 คือ คำว่า บัดนี้
4. ขั้นตอนการเขียนสุภาสิตเชื่อมและคำแปลนั้นให้เขียนไว้ตรงกลางหน้ากระดาษ เหมือนการเขียนสุภาสิต (ขั้นตอนที่ 1) ก่อนจะเริ่มอธิบายเนื้อความสุภาสิตเชื่อมให้ย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่เหมือนขั้นตอนที่ 3 และก่อนที่จะยกสุภาสิตมาเชื่อม ต้องบอกที่มาของสุภาสิตนั้นด้วย ซึ่งกำหนดให้เขียน คำว่า "สมดังสุภาสิตที่มาใน...ว่า..ฯ"
5. ขั้นตอนการสรุปความ ให้ย่อหน้ากระดาษขึ้นบรรทัดใหม่ 5-6 ตัวอักษร เขียนคำว่า "สรุปความว่า...ฯ" การสรุปนั้น ไม่ควรต่ำกว่า 5 บรรทัดและไม่ควรเกิน 8 บรรทัด
6. ขั้นตอน เมื่อสรุปความจบลงแล้วซึ่งกำหนดให้เขียน คำว่า "สมดังพุทธศาสนสุภาสิตที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า...ฯ" แล้วยกสุภาสิตสนามหลวงมาปิดท้าย การเขียนสุภาสิตก็ให้เขียนไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษเช่นกับขั้นตอนที่ 1 และ 7) ขั้นตอน บรรทัดสุดท้ายควรเติม คำว่า "มีนัยดังพรรณนามาด้วยประการฉะนี้ฯ" มาด้วยขั้นตอนทั้งหมดให้ดูแผนการเขียนและตัวอย่างประกอบด้วย

วิธีการการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น ให้เขียนตัวหนังสือบรรจงครึ่งบรรทัด และเขียนให้ถูกต้องตามหลักภาษา รักษาความสะอาดเรียบร้อย คือ ไม่ให้เปรอะเปื้อนด้วยรอยลบและขีดฆ่า เป็นต้น

หลักเกณฑ์อธิบายในการเขียนเรียงความแก้กระทู้พอสังเขปดังนี้

1. วิเคราะห์ศัพท์ คือ การแสดงความหมายของกระทู้ตั้งแล้ววางเค้าโครงที่จะแต่งต่อไป
2. ขยายความ คือ การอธิบายให้กว้างออกไปตามแนวกระทู้ตั้งโดยเหตุผล
3. เปรียบเทียบ คือ ยกข้อความที่ตรงกันข้ามกับที่ตั้งไว้มาเปรียบเทียบ เช่น ตั้งดีไว้ยกชั่วมาเปรียบตั้งพาลไว้ยกบัณฑิตมาเปรียบ เป็นต้น
4. ยกสุภาสิตรับ คือ การนำกระทู้สุภาสิตมารับสมอ้างข้อความที่ตนกล่าวเพื่อเชื่อมข้อความให้ลงกันทั้งต้องรู้บาลีประเทศ (ที่มา) แห่งสุภาสิตนั้นๆ ด้วย
5. ยกตัวอย่าง คือ สาขกเรื่องที่ตรงกันกับข้อความที่กล่าวนั้น เช่น แสดงธรรมบทขั้นดึกก็ยกเรื่องคนมีขันติเป็นตัวอย่างจะเป็นเรื่องพระปุลณเถระที่มีในพระสูตรหรือแสดง

เรื่องขันติวาทีดาบสในชาดกก็ได้ เรื่องที่จะยกมาเป็นตัวอย่างในการแต่งกระทู้นั้นต้องเป็นเรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระสูตรหรือชาดก เป็นต้น

6. สรุปความ คือ ย่อความที่กล่าวมานั้นเพื่อให้เข้าใจง่าย ก่อนที่จะจบกระทู้ทั้ง 6 ข้อนี้เป็นความนิยมของสนามหลวงนักเรียนจะต้องแต่งให้อยู่ในหลักนี้เสมอไป

4. โครงสร้างและวิธีการการเขียนวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

การเขียนวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม) ชั้นนวกภูมิหรือนักธรรมชั้นตรี โดยมีเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามระเบียบการสอบของสนามหลวงมีตัวอย่างโครงสร้างและการแต่งเนื้อความการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมชั้นนวกภูมิหรือนักธรรมชั้นตรีดังนี้

4.1 ตัวอย่างโครงสร้างการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมชั้นนวกภูมิที่ใช้เรียนตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี

(1) สุภาสิตบทตั้ง.....

คำแปล.....

(2) ณ บัดนี้..... ๙

(3) คำว่า.....อธิบายเนื้อความสุภาสิตบทตั้ง (ประมาณ 8-10 บรรทัด).....

.....สมตั้ง

สุภาสิตที่มาใน.....(ที่มาของสุภาสิต).....ว่า

(4) สุภาสิตเชื่อม.....

คำแปล.....

(5) คำว่า.....อธิบายเนื้อความสุภาสิตบทตั้ง (ประมาณ 7-10 บรรทัด).....

(6) สรุปความว่า (ประมาณ 5 บรรทัด)

.....สมตั้งพุทธศาสนสุภาสิตที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า

(7) สุภาสิตบทตั้ง.....

คำแปล.....

(8) ดั่งนัยพรรณนามาด้วยประการฉะนี้ ๙

4.2 ตัวอย่างการแต่งเนื้อความการแก้กระทู้ธรรมชั้นนวกภูมิที่ใช้เรียนตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี

(1) ทุกุโฆ ปาปสฺส อัจจโย

ความสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้ ๔

(2) ณ บัดนี้จักได้บรรยายขยายเนื้อความแห่งกระทู้ธรรมภาษิตที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้นพอเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติตามสมควรสืบต่อไป ๔

(3) คำว่า บาป คือ ความประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ที่ท่านเรียกว่า การประพฤติทุจริต บาปนี้เมื่อบุคคลสั่งสม หรือทำเข้าแม้เพียงเล็กน้อย โดยคิดว่าจะไม่อำนวยผลอะไร แต่เมื่อทำบ่อยๆ มันก็จะสั่งสมมากขึ้นตามลำดับ เปรียบเหมือนภาชนะที่เขาเปิดปากตั้งไว้ในที่กลางแจ้งไม่มีที่มุงบัง เมื่อฝนตกลงมาทีละครั้งสองครั้ง หรือมากกว่านั้น น้ำอาจะยังไม่เต็มเมื่อหลายครั้งเข้า ภาชนะนั้นก็เต็มด้วยน้ำฝนฉันใดบาปที่บุคคลสั่งสมไว้ก็ฉันนั้น ซึ่งอาจเป็นเหตุใหญ่โต นำความทุกข์ได้แก่ความเดือดร้อน ความไม่สบายใจมาให้ทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า ถ้าหากบุคคลสามารถละเว้นการทำบาปเสียได้เด็ดขาดด้วยปรีชาญาณ คือมีสติปัญญาพิจารณาถึงความถูกต้องตามหลักธรรมแล้ว ก็อาจจะพบกับความสุขในชีวิตได้ เพราะอาศัยสติระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ ฉะนั้นจึงสมดังสุภาษิตที่มาใน สังยุตตนิกายสคาถวรรค ว่า

(4) สติมา สุขเมรติ

คนมีสติ ย่อมได้รับความสุข

(5) อีกประการหนึ่งบุคคลใดมีสติเจริญอยู่เสมอ บุคคลนั้นย่อมได้รับความสุข ไม่ว่าจะ เป็นทางโลกหรือทางธรรม เมื่อเจริญสติแล้ว ต่างก็จะสามารถได้รับความสุขทั้งนั้น เช่น ทางโลก บุคคลเมื่อมีสติ ย่อมจะสามารถประกอบกิจการหน้าที่การงานได้อย่างมีประสิทธิภาพถูกต้องทำให้เจริญรุ่งเรือง ส่วนทางธรรม สตินับว่าสำคัญมาก เพราะว่าการประพฤติธรรมทุกอย่าง ต่างก็ต้องอาศัยสติเป็นตัวกำกับทั้งนั้น ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นทางไหน บุคคลเมื่อประกอบด้วยสติแล้ว ย่อมจะสามารถยังความเจริญความสุขความสำเร็จให้เกิดขึ้นได้

(6) สรุปความว่า บุคคลทำบาป ด้วยการประพฤติชั่วทางกาย วาจาและใจ ทั้งยังยินดีใน การทำบาปคือกรรมชั่วชนิดหนึ่ง แต่บาปนั้นก็จะมีมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะการสั่งสมของตน หาก บุคคลใดมีสติพิจารณาถึงความถูกต้องตามหลักธรรมเสมอๆ ย่อมไม่เป็นคนสั่งสมบาป คือ ความชั่วนั้นได้ บุคคลนั้นก็ย่อมได้รับความสุข แต่บุคคลที่ขาดสติสั่งสมแต่บาป คือความชั่ว ผลอดตัวทำบาปอยู่บ่อยๆ ย่อมจะได้รับผลบาปที่ตนกระทำนั้น เพราะการสั่งสมบาปเป็นการนำ ความทุกข์มาให้ ฉะนั้นจึงสมดังกระทู้ธรรมภาษิตที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น ว่า

(7) ทุกุโฆ ปาปสฺส อัจจโย

ความสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้ ๔

(8) ซึ่งมีนัยอรรถาธิบายดังพรรณนามาฉะนี้ ๔

5. หลักเกณฑ์การเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม

หลักเกณฑ์การเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม คือ การอธิบายเนื้อความของข้อธรรมที่ตั้งไว้ให้กว้างขวางออกไปโดยหาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบอ้างอิงตามความรู้ ความเห็นของผู้เขียน ด้วยประสงค์จะให้ผู้อ่าน ผู้ฟังเข้าใจความหมายของข้อธรรมนั้นๆ อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนและเพื่อให้เห็นจริง เห็นดี เห็นชอบเชื่อถือ ปฏิบัติตาม เป็นข้อสำคัญ การเขียนเรียงความจะให้ดีหรือไม่เพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ ความชำนาญของผู้เขียน อย่างไรก็ตามหลักเบื้องต้นที่ผู้เขียนจะต้องทราบ คือ การเข้าใจหลักเกณฑ์ เพราะหลักเกณฑ์ย่อมจะช่วยให้เรียงความที่เขียนขึ้นดีกว่าเรียงความที่เขียนขึ้น โดยไม่เข้าใจในหลักเกณฑ์

หลักเกณฑ์สำคัญของการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม ที่จำเป็นต้องศึกษามีหลักเกณฑ์สำคัญ 3 ข้อ คือ

1. ตีความหมาย คือ การให้คำจำกัดความของข้อธรรมที่ตั้งไว้หรือแสดงความมุ่งหมายของข้อธรรมนั้นอย่างถูกต้อง ว่ามีความหมายอย่างไร เช่น พุทธภาษิตถึงพระคาถาว่า (อสาเร สารมตโน สาเร จาสารทสสิโน ผู้เข้าใจสิ่งที่ไม่เป็นสาระ ว่า เป็นสาระและเห็นสิ่งที่เป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ ดังนี้) ก็ให้คำจำกัดความว่า สิ่งที่ไม่เป็นสาระ คืออะไร สิ่งที่เป็นสาระ คืออะไร ในที่นี้ สิ่งที่ไม่เป็นสาระ ได้แก่ ชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สมบัติ เป็นต้น ส่วนสิ่งที่เป็นสาระนั้น ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา โดยเป็นชื่อของธรรมประเภทหนึ่ง

2. ขยายความให้ชัดเจน คือ การขยายเนื้อความของคำซึ่งได้ให้ความหมายไว้แล้ว คือ ชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สมบัติ ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญาว่ามีความหมายอย่างไร โดยอธิบายความให้ชัดเจน

3. ตั้งเกณฑ์อธิบาย คือ การวางโครงเรื่องที่อธิบายเนื้อความซึ่งได้ขยายความแล้วว่ามีผลดีผลเสียอย่างไรให้หลักคติธรรมด้านใดบ้างมีตัวอย่างหรือข้อเปรียบเทียบอ้างอิงให้เห็นเด่นชัดได้หรือไม่ และจะเน้นข้อธรรมนั้นอย่างไร ผู้อ่านผู้ฟังจึงจะเห็นคล้อยตาม โดยจัดเรียงลำดับเป็นขั้นตอนก่อนหลังไม่สับสนวกไปวนมา

นอกจากหลักเกณฑ์สำคัญทั้ง 3 ประการดังกล่าวมาแล้วนักศึกษาจะต้องทราบองค์ประกอบของการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมอีก 3 ประการ คือ

1. คำนำ หมายถึง คำนำของเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้นๆ โดยมากจะเขียนไปในลักษณะอารัมภบททศกถา เพื่อชี้แนะเป็นแนวทางสำหรับประพจน์ปฏิบัติของผู้อ่านผู้ฟัง และคำนำควรเขียนประมาณ 3-5 บรรทัด

2. เนื้อเรื่อง หมายถึง เรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้นๆ จะต้องให้เนื้อหาสาระที่สำคัญแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับคุณค่าในด้านต่างๆ เช่น ความรู้การศึกษา ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฯลฯ โดยลำดับเนื้อหาให้ต่อเนื่องเป็นเหตุผลกันไป (เนื้อเรื่องในชั้นต้นนี้ควรเขียน 10-15 บรรทัด) เมื่อเขียนอธิบายความของเนื้อเรื่องมาพอสมควรแล้ว ก็นำเอาข้อธรรม

(กระทู้รับ) ที่มีเนื้อความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับเรื่องที่เขียนมาอ้างรับรองไว้ 1 ข้อ แล้วอธิบายความของกระทู้รับนั้นต่อไปและอธิบายความของกระทู้รับควรเขียนประมาณ 5-7 บรรทัด

3. คำลงท้าย หมายถึง การรวบรวมใจความสำคัญของเนื้อเรื่องที่ได้อธิบายมาตั้งแต่ต้นมาสรุปไว้อย่างย่อๆ โดยให้มีหลักคตินิยมมีเหตุมีผลนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้ เพราะว่า คำลงท้ายที่ดี ย่อมเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของเรียงความแก่กระทู้ธรรม ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งและรู้สึกว่เรียงความที่อ่านมีคุณค่า น่าเชื่อถือ น่าปฏิบัติตามและสรุปความควรเขียนประมาณ 5-7 บรรทัด (กรมการศาสนา, 2550, หน้า 5)

ส่วนกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2546, หน้า 224) ได้แสดงหลักการเขียนเรียงความไว้ดังนี้

1. ต้องตั้งจุดประสงค์ให้ชัดเจนว่าจะเขียนเรื่องนั้นๆ ไปในแนวใดและกำหนดผู้อ่านเพื่อใช้ถ้อยคำเนื้อเรื่องให้เหมาะแก่ผู้อ่าน
2. วางโครงเรื่องให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ เพื่อกำหนดขอบเขตการเดินทางเรื่องอย่างมีเป้าหมาย จัดลำดับความคิดและจัดกระทำข้อมูลอย่างมีระบบ
3. เขียนโครงเรื่องตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่องสอดคล้องตั้งแต่ต้นจนจบ
4. เขียนเรื่องคำนำให้นำมาติดตามแล้วจึงเข้าสู่เนื้อเรื่องที่ไ้ทั้งสาระความรู้ ความคิดและความรู้สึกที่ถ่ายทอดอย่างมีระบบขั้นสุดท้ายคือสรุปเนื้อหาสำคัญฝากข้อคิดข้อเสนอแนะให้นำมาติดตาม

การเรียงความแก่กระทู้ธรรมที่ดีนั้นนอกจากผู้เขียนจะต้องศึกษาหาความรู้ในเนื้อหาสาระมาเป็นอย่างดีและนำเสนอตามลำดับขั้นตอนให้สัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกันไปตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว ผู้เขียนจะต้องเข้าใจจิตวิทยาในการใช้ภาษา กล่าวคือการสร้างความงามในการใช้ภาษา เช่น ลายมือ ความสะอาด การจัดย่อหน้า วรรคตอน การใช้คำ การเรียบเรียงประโยค สำนวนโวหาร ฯลฯ เพื่อให้เกิดความไพเราะน่าอ่านทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความพอใจและประทับใจ ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนเรียงความแก่กระทู้ธรรมต้องมีอิษฐานธรรม 4 ประการ ตามที่พระเทพโสภณ ปัจจุบันเป็นพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2546, หน้า 37) เสนอไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอิษฐานธรรมไว้ในชาตุมวิงคสูตร อิษฐานธรรมทั้ง 4 ประการ ประกอบด้วยปัญญา คือ ความรอบรู้ สัจจะ คือ ความจริง จาคะ คือ ความสละและสันติ คือ ความสงบ มีวิธีปฏิบัติธรรมทั้ง 4 คือ 1) อย่าประมาทปัญญา (ปัญญา นปฺปมฺชฺเชยฺย) 2) ตามรักษาสัจจะ (สจฺจํ อนฺุรฺกฺเขยฺย) 3) เพิ่มพูนจาคะ (จาคํ อนฺุพฺรุเหยฺย) 4) ศึกษาสันติ (สนฺติํ ลิกฺขเหยฺย)

6. วิธีการแต่งกระทู้ธรรม มี 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 คือ แบบตั้งวง การอธิบายความหมายของข้อธรรมนั้นๆ เสียก่อนแล้วจึงขยายความให้กว้างขวางออกไป

แบบที่ 2 คือ แบบตีวง การบรรยายเนื้อความไปก่อนแล้วจึงวกเข้าหาความหมายของกระพุชธรรมนั้น วิธีการแต่งทั้ง 2 แบบนี้ โดยมากนิยมใช้แบบที่ 1 คือ อธิบายความหมายไปก่อนแล้วจึงขยายความให้ชัดเจนต่อไป (กรมการศาสนา, 2550, หน้า 6)

7. การใช้ภาษาและสำนวนที่ใช้ในการพรรณนา

การใช้ภาษาในการเขียนเรียงความแก่กระพุชธรรมในชั้นเอกนี้ ผู้เขียนจะต้องพิถีพิถันในเรื่องการใช้ภาษาให้มาก ต้องเขียนอย่างประณีต ไม่ใช่เพียงเขียนเพื่อให้เต็มหน้าเท่านั้น ต้องคำนึงการใช้ภาษาด้วย เพราะการใช้ภาษานั้นหมายถึงศิลปะในการใช้ตัวอักษรซึ่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของเรียงความ โดยการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดออกมาเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งติดตรึงใจผู้อ่านผู้ฟัง

โสภิต แจงอรุณ (2546, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการใช้ภาษา เรื่องการศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเขียนรายวิชาภาษาไทย ท 504 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนนันทรวินิตวิทยากรุงเทพมหานครที่เรียนโดยวิธีคิดตามแบบโยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยปรากฏว่า คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเขียน หลังเรียนของนักเรียนกลุ่มที่เรียนโดยวิธี คิดตามแบบโยนิโสมนสิการสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเขียน หลังเรียนของนักเรียนกลุ่มที่เรียนโดยวิธีสอนตามคู่มือครู สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเขียน หลังเรียนที่ปรับแล้วของนักเรียนที่เรียนโดยวิธีคิดตามแบบโยนิโสมนสิการสูงกว่า คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเขียนหลังเรียนที่ปรับแล้วของนักเรียนกลุ่มที่เรียนโดยวิธีสอนตามคู่มือครู อย่างมีนัยสำคัญ เพื่อให้บังเกิดความงามติดตรึงใจผู้อ่านผู้ฟังนั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ 2 ประการ คือ 1) ความงามที่มองเห็นได้ เช่น ลายมือ ความสะอาด การจัดย่อหน้า การจัดวรรคตอน การใช้เครื่องหมายวรรคตอน การสะกดการันต์ และการวางรูปกระพุชธรรมทั้งคำบาลีและภาษาไทย คำแปล 2) ความงามที่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึก คือ การใช้คำ การเรียบเรียงประโยค การใช้สำนวนโวหาร การวางโครงเรื่อง คำนำ และคำลงท้ายสรุป มีรายละเอียดดังนี้

1. ความงามที่มองเห็นได้ความงามประเภทนี้นับว่าเป็นเสน่ห์ขั้นต้นซึ่งเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่าน (กรมการตรวจ) ได้เป็นอันมากคะแนนของเรียงความจะได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความงามประเภทนี้มากพอสมควร เพราะฉะนั้นผู้เขียนจะต้องเพิ่มความระมัดระวังและให้ความสนใจเป็นพิเศษด้วย

1.1 ลายมือ นับว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งมีผลต่อคะแนนแม้เนื้อความจะดีเพียงไร หากลายมือไม่น่าอ่านแล้ว เรียงความนั้นก็หมดความหมาย เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรเขียนหวัด เขียนเล่นทางให้ดูเกะกะสายตาต้องตั้งใจเขียนให้เรียบร้อย น่าอ่าน แม้ลายมือจะไม่สวยก็ใช้ได้เหมือนกัน

1.2 ความสะอาด จัดว่าสำคัญอีกส่วนหนึ่งเหมือนกัน เพราะถ้ามีการขีดฆ่าหรือขีดลบบ่อย เรียงความนั้นก็หมดความสวยงามไม่น่าอ่าน หมึกที่ใช้ควรใช้สีน้ำเงินหรือสีดำ

เท่านั้น ไม่ควรใช้สีอื่น เช่น สีเขียว สีม่วง สีแดง ฯลฯ นอกจากนั้นแล้วความห่างของตัวอักษรในแต่ละบรรทัด รวมทั้งขนาดของตัวอักษรควรให้มีขนาดสม่ำเสมอเท่ากัน โดยตลอดโดยเฉพาะตอนสุดบรรทัดไม่ควรเขียนบีบตัวอักษร เพื่อบรรจุข้อความให้หมด จนตัวอักษรลีบผิดปกติ แลดูไม่งาม

1.3 การจัดย่อหน้าและวรรคตอนก่อนที่จะย่อหน้าแต่ละย่อหน้าจะต้องให้สิ้นกระแสความเสียก่อนจะย่อหน้าตามความพอใจของตนเอง ไม่ได้ส่วนการจัดวรรคตอนนั้นให้ดูความเหมาะสมระหว่างเนื้อความซึ่งเป็นค้ำบัง เป็นวลีบ้างเป็นประโยคบ้างและในการเขียนเรียงความแก่กระทู้ธรรมนี้จะต้องเขียนเว้นบรรทัดเสมอ ข้อนี้นักศึกษาต้องอย่าลืม

1.4 การใช้เครื่องหมายวรรคตอนเครื่องหมายวรรคตอนนี้หากไม่จำเป็นจริงๆ ไม่ควรใช้เพราะจะทำให้ดูเลอะลานตาไม่น่าอ่าน เครื่องหมายวรรคตอนที่ไม่ควรนำมาใช้ เช่น เครื่องหมาย (ประศนี ? เครื่องหมายอัศเจรีย์ ! เครื่องหมายจุลภาค, เครื่องหมายนชลิขิต () และเครื่องหมายละข้อความ ฯลฯ เช่น หน้าทีของครู คือ การอบรมสั่งสอนนักเรียน คือ การศึกษาหาความรู้ ฯลฯ)

1.5 การสะกดการันต์ เรื่องการสะกดการันต์นี้ต้องพยายามเขียนให้ผิดน้อยที่สุดหากเขียนผิดบ่อยๆ กรรมการผู้ตรวจจะเสื่อมศรัทธาในตัวผู้เขียนทำให้คะแนนตกการเขียนคำต่างๆ ต้องยึดเอาพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 เป็นหลักคำซึ่งมักเขียนผิดกันบ่อยๆ เช่น นิमित เจตจำนง สร้างสรรค์ จัดสรร ชาบซึ่ง มังสุกุล บินคบาท ตักบาตร ประณีต บันทีกบรรทัด พรรณนา ประสบการณ์ ฯลฯ

1.6 การวางรูปกระทู้ธรรมทั้งคำบาลีและภาษาไทย (คำแปล) การวางรูปกระทู้ธรรมทั้งที่เป็นกระทู้ตั้งและกระทู้รับควรเขียนกระยะให้กึ่งกลางหน้ากระดาษพอดีอย่าเขียนให้ชิดไปทางซ้ายหรือทางขวาของหน้ากระดาษจนเกินไปจะแลดูไม่งาม ขนาดของตัวอักษรต้องเขียนให้สม่ำเสมอเกินไปโดยตลอด

2. ความงามที่สัมผัสได้ ด้วยความรู้สึกความงามประเภทนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดของการเขียนเรียงความแก่กระทู้ธรรม ผู้เขียนจะต้องใช้ความรู้ความสามารถความชำนาญและประสบการณ์มากพอสมควร เพื่อที่จะเสนอเนื้อหาสาระได้อย่างสมบูรณ์ มีเหตุผล มีความหมายแจ่มแจ้งชัดเจนและมีเนื้อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันไปตามลำดับขั้นตอน เพื่อให้เกิดความไพเราะน่าอ่านและประทับใจผู้อ่าน

2.1 การใช้คำ นอกจากผู้เขียนจะใช้คำได้อย่างถูกต้องแล้วตามหลักภาษาแล้ว ยังจะต้องรู้จักเลือกสรรถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้ง ให้ความเหมาะสม มีพลังสามารถชักจูงจิตใจผู้อ่านผู้ฟังได้ ไม่ใช่คำตลาดหรือภาษาคำพูด คำสแลง คำพื้นเมืองหรือคำภาษาถิ่น คำภาษาต่างประเทศ คำเทคนิค คำภาษาหนังสือพิมพ์ และคำที่เป็นศัพท์ยากที่จะเข้าใจ ฯลฯ

2.2 คำตลาดหรือคำภาษาพูด เช่น เกือก กินน้ำ ผัวเมีย ปวดหมอง ผู้กอง เป็นต้น

2.3 คำสแลง คือ ถ้อยคำหรือสำนวนที่ใช้เข้าใจกันเฉพาะกลุ่มหรือชั่วระยะเวลาหนึ่ง ไม่ใช่ภาษาที่ยอมรับกันว่าถูกต้องตามหลักภาษา ซึ่งใช้ผิดแปลกไปจากปกติ ทั้งด้านการเขียนและความหมาย เช่น ช่า ชักดาบ สบี่มส์ เซพมิะ อ้อซ่า นิ่งไปเลย เก้าก็ก ส.บ.ม.ย.ท. ฯลฯ

2.4 คำพื้นเมืองหรือคำภาษาถิ่น เป็นคำซึ่งใช้ในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง และเข้าใจกันเฉพาะท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ป๋ ฮ่วย เว้า ล่ำ วอก เป็น ฯลฯ

2.5 คำภาษาต่างประเทศ เช่น ฟรี สลัม เหลลา เคอร์ฟิว คอร์ปชั่น ฟุตไนต์ เล็คเซอร์

2.6 คำเทคนิค เช่น ระเบียบน กระสวน อนุภาค อาทิกัมมิกะ บัสสัทธิ อัดถ ปฏิสังเวที นิรุติปิฎกวิสัสมภิกขา ฯลฯ

2.7 คำภาษาหนังสือพิมพ์ เช่น ชายตัว เป็ดอก เป็ดตึกขยี้ รัฐบาลห่วย ส.ส. ปลาทุเค็ม ตำรวจปิ่นโหดฆ่าสามชีวิตที่บางเขน ฯลฯ

2.8 คำศัพท์ยากที่จะเข้าใจ เป็นคำยากพิสดารเกินกว่าที่คนทั่วๆ ไปจะมีความหมายและเข้าใจได้ เช่น อารัมภบท สารัมภกถา ลิขิตพจน์ รูปนัย อรูปนัย เจตสิก ฯลฯ

2.9 การเรียบเรียงประโยคประโยคที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยภาคประธาน และภาคแสดง กล่าวคือ มีประธาน กริยา กรรม เรื่องการเรียบเรียงประโยคนี้พอจะสรุปเป็นแนวทางของนักศึกษาได้ ดังนี้ 1) ไม่ผูกประโยคยาวเกินไป 2) ไม่ใช่คำซ้ำในที่ใกล้กัน 3) ไม่ใช่คำที่มีความหมายเหมือนกันในที่ใกล้กัน 4) ไม่ควรใช้กริยาหลายตัวในประโยคเดียวกัน 5) ไม่ควรใช้บุรพบทและสันธานโดยไม่จำเป็น 6) ไม่จบประโยคโดยใช้คำห้วนๆ 7) ใช้สำนวนโวหารตามความนิยมในภาษาไทย 8) เขียนประโยคให้สมบูรณ์ถูกต้องตามหลักภาษาไทย

8. สำนวนที่ใช้ในการพรรณนา

การเขียนเรียงความในภาษาไทยโดยทั่วไปใช้สำนวนหรือโวหารได้หลายแบบ เช่น บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหารแล้วแต่ผู้เขียนจะมีความสามารถใช้โวหารแบบใด ส่วนการเขียนเรียงความแก่กระทู้ธรรมนี้ นิยมใช้เทศนาโวหาร ซึ่งเป็นสำนวนที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไปโดยหาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบอ้างอิงตามความรู้ ความเห็นของผู้เขียน ด้วยประสงค์จะให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจความอย่างชัดเจนและเพื่อให้เห็นจริง เห็นดี เห็นชอบ เชื่อถือปฏิบัติตามเป็นข้อสำคัญเทศนาโวหารนั้น มีหลักการเขียน 1) ข้อความที่เขียนนั้นจะต้องมีเหตุผลที่ใช้หลักฐานอ้างอิงได้ 2) มีอุทาหรณ์และหลักคติธรรม 3) ผู้เขียนจะต้องแสดงให้เห็นว่าตนมีลักษณะและคุณสมบัติพอเป็นที่เชื่อถือได้

9. ความสอดคล้องของเนื้อความและอรรถรส

วิชาเรียงความแก่กระทู้ธรรมเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง จำเป็นต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ และความชำนาญของผู้เขียนที่จะเขียนที่จะเขียนเรียงความเรื่องหนึ่งๆ โดยให้เนื้อหาสาระที่สำคัญแก่ผู้อ่านผู้ฟังทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับคุณค่าในด้านต่างๆ เช่น ความรู้

การศึกษาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ คุ่มค่ากับเวลาที่เสียไป ไม่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสับสนไขว้เขว โดยการนำเอาเนื้อความที่ไม่จำเป็นไม่น่าสนใจมาบรรจุไว้ นอกจากเนื้อหาสาระจะต้องสมบูรณ์แล้วยังจะต้องมีความหมายชัดเจนแจ่มแจ้ง ไม่คลุมเครืออีกด้วย เพราะฉะนั้น เรียงความเรื่องหนึ่งๆ จะต้องมามีเนื้อเรื่องสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความมุ่งหมายเพียงอย่างเดียว คือ จะต้องอธิบายเนื้อความให้อยู่ในขอบข่ายของหัวข้อเรื่องที่ตั้งไว้ ไม่นำเรื่องอื่นมาพูดหากมีความจำเป็นก็ต้องเลือกเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกันมากที่สุด หรือทำให้เรื่องเดิมเด่นชัดขึ้น และข้อธรรมที่จะนำมาอ้างรับรองนั้น (กระทู้รับ) จะต้องเลือกข้อธรรมที่มีเนื้อความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับกระทู้ตั้งด้วย ข้อนี้สำคัญมาก ขอให้นักศึกษาสนใจเป็นพิเศษ เพราะการเขียนเรียงความแก่กระทู้ธรรมในชั้นตรีนี้ ถือว่า เป็นขั้นต้นจะต้องเพิ่มความระมัดระวังและพิถีพิถันในเรื่องเนื้อความพอสมควร อย่าคิดว่า เขียนเพื่อให้เต็มๆ หน้ากระดาษตามที่กำหนดก็เป็นอันใช้ได้ ความคิดเช่นนี้ไม่ควรให้มีเป็นเด็ดขาดดังที่พระเทพโสภณปัจจุบันเป็นพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2546, หน้า 34) กล่าวไว้ว่า การศึกษาต้องพัฒนาคนให้ครบทั้ง 4 ด้าน ตามหลักพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้ 1) กายภาวนา การพัฒนาทางกาย มีทักษะในการใช้เครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ตามแนวหลักสูตรศึกษา 2) สิลภาวนา การพัฒนาทางสังคม ปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ เป็นที่นับหน้าถือตาของคนในสังคม รู้จักการบริหารจัดการที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรมตามแนวจริยธรรม 3) จิตภาวนา การพัฒนาทางจิต ไม่ดูถูกตนเอง ไม่ดูถูกห้องถิ่นมีสุขภาพจิตดี มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะ ภาวนาข้อนี้เทียบได้กับสุขศึกษาที่เน้นทั้งความสุขกายและสุขใจ 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาทางปัญญา มีเสรีภาพทางความคิด คือ คิดเป็นตามหลักโยนิโสมนสิการ สามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา มีความรู้พอที่จะจัดการกับความทุกข์ ที่เรียกว่า ทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต ภาวนาข้อนี้เทียบได้กับพุทธศึกษา

10. ความสมบูรณ์ของกระทู้ธรรมพร้อมด้วยอุปมาและสาธก

เรียงความแก่กระทู้ธรรมชั้นตรีนี้ จะเป็นเรียงความที่ได้คะแนนดีจะต้องไม่มีข้อบกพร่องต่าง ๆ เช่น อธิบายเนื้อความของกระทู้ตั้งผิดจากความมุ่งหมายของข้อธรรมที่ตั้งไว้บ้าง อธิบายความสับสนวกไปวนมาบ้าง ไม่มีสรุปความบ้าง ใช้ภาษาและสำนวนในการพรรณนาไม่เหมาะสมบ้าง นอกจากนั้นแล้วยังต้องสมบูรณ์ด้วยลักษณะต่างๆ อีก คือ

- 10.1 มีคำนำ
- 10.2 อธิบายความสมเหตุสมผลกับกระทู้ธรรมที่ตั้งไว้
- 10.3 มีกระทู้ธรรมมาเชื่อมข้อความที่แต่ง (กระทู้รับ) ไม่น้อยกว่า 1 ข้อ
- 10.4 บอกคัมภีร์ที่มาของกระทู้รับถูกต้อง
- 10.5 ก่อนจะนำกระทู้รับมาเชื่อมได้อย่างถึงข้อความกระทู้ธรรมนั้นก่อน
- 10.6 เขียนข้อความโดยเว้นระยะวรรคตอนถูกต้อง
- 10.7 ย่อหน้าถูกต้อง (ย่อหน้าโดยให้สิ้นกระแสความในแต่ละตอน)
- 10.8 เขียนคำบาลีและภาษาไทยถูกต้องตามหลักภาษา

10.9 เขียนหนังสือสะอาด โดยไม่มีการขีดฆ่าหรือขูดลบ

10.10 กระดาษ 1 ข้อที่นำมาเชื่อมนั้นแต่ต้องไม่น้อยกว่า 1 บาท

การเรียงความแก้กระทู้ธรรมที่ได้คะแนนดี นอกจากจะสมบูรณ์ด้วยลักษณะต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วผู้แต่งจะต้องนำอุปมาและสาธกยกมาประกอบข้อความที่แต่งด้วยอุปมา คือ การใช้ถ้อยคำหรือข้อความนำมาเปรียบเทียบกับใจความที่แต่ง เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังได้เข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้ง โดยไม่ขัดกับเรื่องที่แต่งและมีความหมายเหมาะสมกับอุปมานั้น จะต้องคู่กับอุปไมยเสมอ เช่น เห็นงจักรเป็นดอกบัว เสียงเท่าฟ้าหน้าเท่ากลองหวานเหมือนหน้าตาลเมืองเพชรแพ เป็นพระชนะเป็นมารทำตัวเป็นหุ่นให้เขาเซ็ด

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเพื่อพัฒนาการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี สำหรับพระนวกภูมิของคณะสงฆ์อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี เป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องร่วมมือกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องของทุกฝ่ายและเพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมุ่งเน้นสู่การพัฒนาการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี สำหรับพระนวกภูมิที่สอดคล้องกับสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ ความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่งและพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชนและมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (development) เข้าด้วยกัน

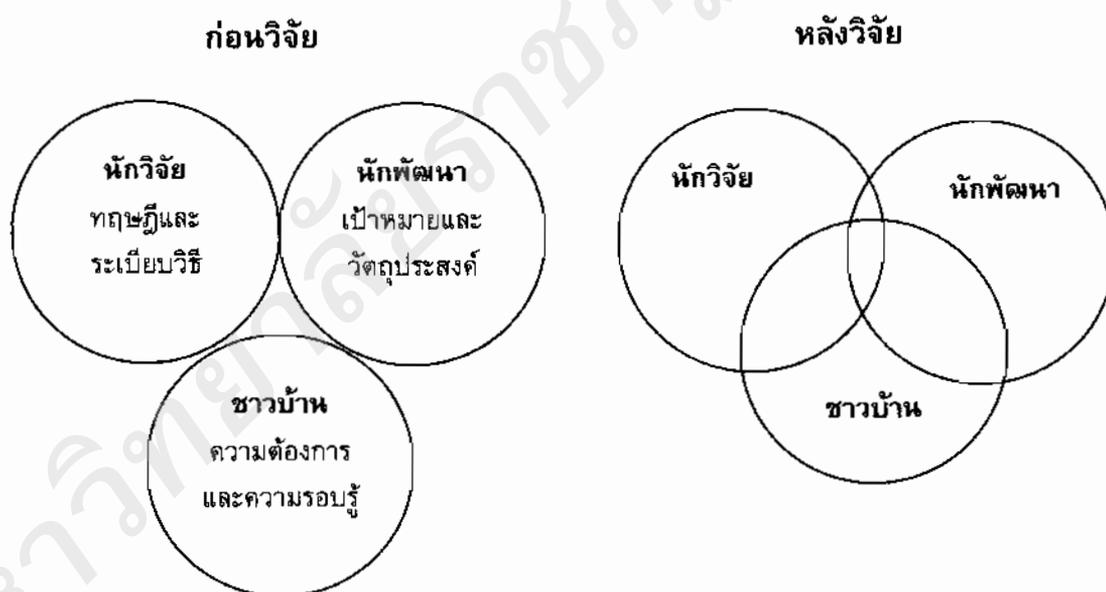
2. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนผู้เข้ามามีส่วนร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการจึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกทำแต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย (สิทธิธัญญ์ ประพุทธนิตติสาร, 2545, หน้า 20)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจาก

ฝ่ายชาวบ้านอยู่ตลอดเวลาและการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราวเพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่า ชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริงเป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัยการเลือกปฏิบัติใดๆก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกันการวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา รวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ปรากฏดังภาพ 2

ภาพ 2 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา : (สิทธิธัญ ประพุทธนิตินสาร, 2545, หน้า 23)

จากภาพ 2 วงกลมแต่ละวงแสดงถึงโลกทัศน์หรือวิธีมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยโลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือหลักจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” เข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาไปพร้อมๆ กันในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนามาใช้แก้ปัญหา คือ ค่อยๆ

ศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมวิจัยโดยมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการนับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าควรศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวลเหตุการณ์หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหา การวิจัย การเลือกกระบวนการประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้สิทธิธัญ ประพุทธินิติสาร (2545, หน้า 23) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสรุปได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ์ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบทและเป็นเครื่องมือที่วัดการพัฒนาชนบท 2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสถานภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะไปได้ในอนาคตจะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหาความต้องการของตนไปสู่การคิด (think) การกระทำซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชนทั้งในด้านสติปัญญาจิตใจและมิติด้านกายภาพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ 3) กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วย การแสวงหาความรู้และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้และดำเนินถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ 4) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม เกิดจากการปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากการสั่งการจากหน่วยงานเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองของชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงาน เป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้ 5) เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มทีตลอดกระบวนการของการวิจัย ตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ การทำกิจกรรมที่จะตามมาจากผลการวิจัย และยังคงให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชนเกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆ ของตนและมุ่งไปสู่การพึ่งพาตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น 6) หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4. หลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.1 ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้านโดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนระบบการสร้างความรู้และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่คนชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต

4.2 ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเองซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

4.3 ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจนโดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4.4 สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้านโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยกจากพื้นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงงานบีบคั้นจากผู้มีอิทธิพลซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่คิดถึงและไม่เคยเป็นจุดเน้นการค้นหาความรู้มาก่อน

4.5 การปลดปล่อยความคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดและความเห็นของตนอย่างเสรีภาพในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์และวิจารณ์ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอกหรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ (พันธุทิพย์ รามสูตร, 2540, หน้า 62)

5. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตามแนวคิดของชนิษฐากาญจนสินนท์ (2545, หน้า 7) จำแนกการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้านซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ดังนี้

5.1 เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

5.2 เพื่อดำเนินการวิจัย โดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตัดสินใจกำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเองโดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

5.3 เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

5.4 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชนอีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

6. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของสิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 32-33) กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

6.1 เน้นการศึกษาชุมชนเป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้านการเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นร่วมกันเพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชนซึ่งเป็นการช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชนนอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา

6.2 เน้นการหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา

6.3 เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติซึ่งอาจจะต้องคำนึงถึงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรมความเชื่อและอื่นๆ ร่วมด้วย

6.4 เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหากทุกขั้นตอนและสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

7. ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ การเก็บรวบรวมข้อมูลทำได้ในหลายๆ รูปแบบซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งการปฏิบัติการกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามาตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสมการรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าสนามการสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชน วิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (probe) การประชุมกลุ่ม การใช้วิดีโอ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์ การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การอภิปรายส่วนการที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการโดยใช้วิธีการใดนั้น ต้องมีความกลมกลืนและขึ้นอยู่กับตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชน

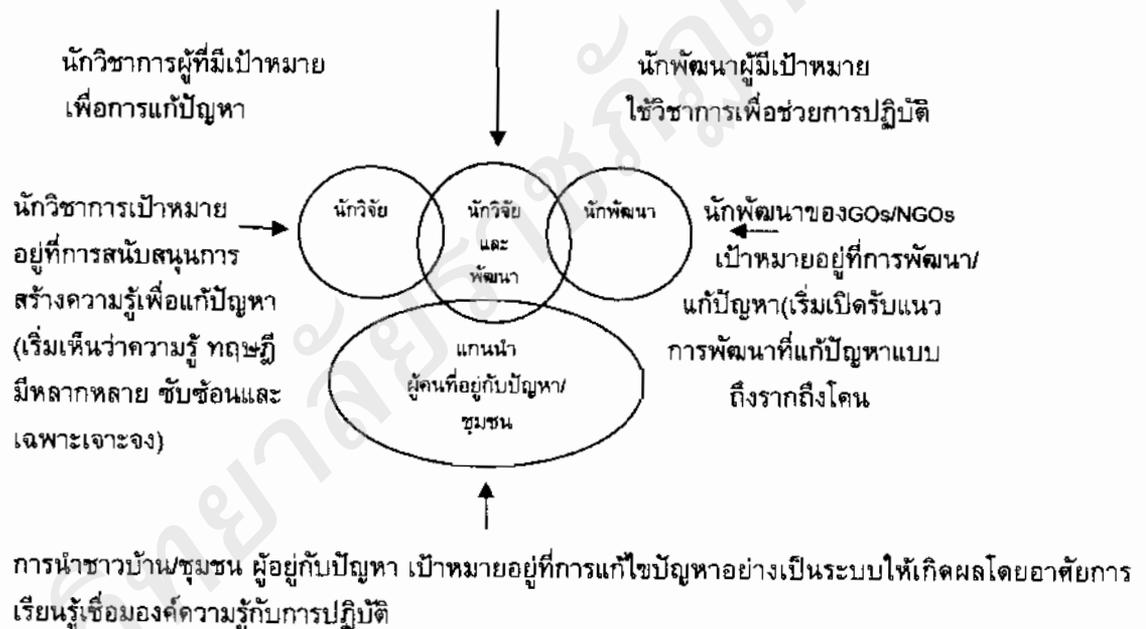
8. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

8.1 ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเองมีความรู้สึกที่ไม่รู้ นอกจากนี้ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

8.2 ยอมรับความไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนโดยผ่านมิตรภาพความเข้าใจซึ่งกันและกัน

8.3 หลังจากที่ได้อัฒมุลพอสมควรแล้วหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่นต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหาคึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ปลุกกระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออกจะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนี้ การแก้ไขปัญหโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

8.4 คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นนำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับอำนาจภายนอกอิทธิพลของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา ปราบกฏดั่งภาพ 3

ภาพ 3 วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)

ที่มา : (สิทธิณัฐ ประพุทธินิติสาร, 2545, หน้า 45)

จากภาพ 3 แสดงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัยนักพัฒนาหรือนักวิจัยและพัฒนาร่วมกับแกนนำของคนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วนมีการผสมผสานระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืน คือ 1) นักวิชาการแข็งในด้านการวิเคราะห์แต่ไม่รู้ปัญหาดีไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ 2) นักปฏิบัติแข็งในด้านการปฏิบัติมีทรัพยากรแต่ไม่รู้ดีและวิเคราะห์สู้นักวิชาการไม่ได้ 3) แกนนำผู้อยู่กับปัญหารู้ปัญหาลึกซึ่งดีแต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดมทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผลของกระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give) จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) จัดเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาการเขียนเรียงความแก่กระทัชธรรม หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี สำหรับพระนวกภูมิของคณะสงฆ์อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ให้มีประสิทธิภาพสืบต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี